

A BÁCSKA TÉLEN

VELJKO PETROVIĆ

Bizonyos vagyok benne, hogy ennek a mai beszélgetésünknek a címe mindenkiben, aki nem ezen az istenáldotta bácskai rónaságon nőtt fel, nagyjából ugyanazt a képzetet fogja kelteni: azt a megszokott téli képet, amelyet az úgynevezett „családi” képeslapokból, levelezőlapokról, amatőrfénykép-kiállításokról, a régi házakban fellelhető régi, színes fényképekről ismerünk. Fehér, kékesfehér síkság vész bele a sötétszürke messzeségbe, az asztallap simaságú fehér síkvilágból, a kép egyik sarkában, éppen csak kikandikál néhány megbúvó, megroskadt háztető, melyeknek szegleteit lekerekíti, puhábbra rajzolja a vastag hótakaró, s amelyek alatt sárgán hunyrog egy-két ablakszem, a háttérben pedig már lebukóban a nagy, vörös napkorong, míg a kép másik sarkában, tenyérynyi tócsák jegén, nekipirosodott, dundi gyerekek iringálnak, és a behavazott úton, párafelhő közepette, szán közeledik. Brrr! Befelé, befelé, ki-ki húzódjon a padkára, a kuckóba, a kövér banyakemence mögé, amely csak úgy duruzsol a kukoricacsutkától, amellyel odakint állandóan tömők. Nosza, mire vártok, vacsorázni tessék, persze kolbászt, kocsonyát, tepertőt, babot szalonnabőrkevel, azután sipirc az ágyba, a pehelytollal töltött dunna alá, amely úgy dagadozik, hogy a plafont súrolja. Ez volna hát az a közismert, odaáti idill, az a „giccs”, amelyben — mint minden giccsben — van némi igazság, de főleg csak amolyan édeskés-szirupos részigazság.

A bácskai tél nem hóval kezdődik, még csak faggal sem, hanem őszi esőzéssel. Nem tiszta szántalpakkkal, hanem nehéz, ragadós sárral. Az pedig azért is nehéz, mert a tél itt nem a pihenés, nem a nyugalom és vigalom idejét jelzi, mint délebbi vidékeken, az esős időszak. Itt télen sem pipálgatnak vagy a rövid nyári éjszakák fáradalmait pihenik az emberek. A bácskai tél sokat követel tőlük,

megköveteli az állandó erőfeszítést és készenléteket. Jó, szusszanni is lehet, vigadni, akár kirúgni a ház oldalát, de csak helyel-közzel. Aki belemerül és megfélemedezik magáról, síkos a föld, egykettőre kicsúszik az ember talpa alól, keze közül, vagyis hát azokból a vastag kataszteri könyvekből. S akkor? A bácskai ember föld nélkül roppant lehangoló látvány, olyan, akár a letépett és az országúton elszórt kalász. Adja isten, hogy valamelyik magját más vidékre vigye egy kerék vagy a szél, és adja isten, hogy ott is kicsírázzon!

A bácskai föld és a rajta élő ember nem egyformán telet. Ha telelni annyit tesz, mint pihenni és aludni vagy szunyókálni, akkor a bácskai ember tulajdonképpen nem is telet, legalábbis nem igazából, ahogyan ő maga mondaná, miközben szítja a „paraszti” életet, amely — szerinte — kutya élet. A föld azonban, miután ősszel elnyugszik, valóban mély álomba merül, szinte látszik, ahogy — a nedvességtől megsötétedve, vagy fehér hópalástba burkolózva — elnyúlt, elcsendesedett, szelíd békességben elszenderedett. Sehol nincs olyan csend, mint az alföldön télen. Még az ember is elnémul, ha ilyenkor kint találkozik a mezőn; annyira megilletődik és magába száll, hogy azt is hallja, amikor a szél sodorta hópolyhek meg a levegőben úszó hókristályok, egymásra találván és egyesülvén, zizegve összefenődnek, s azt is, amikor a nesztelenül rebbenő madár súlya alatt meglibben, megrázkódik a magános gyümölcsfa ága, s a sok fagyos pehely hirtelen légi útra kél, majd pilinkézve ejtőernyőzik alá, vagy megtapad valamely járókelő szempilláján, ahol — ez az ártatlan és szinte valószínűtlen szépség — egy pillanat alatt könnycseppé olvad. Vagy amikor süvíteni kezdenek a harapós téli szelek, amelyek dühödten fújtatva zúdulnak ide valahonnan, miután utat törtek maguknak valamiféle örökké éber és ellenszegülő hegyek, szirtek között, szűk és zord szorosokban; most ide-oda nyargalásznak, ficáncolnak és kergetőznek, süvítenek és üvöltenek, azt sem tudják, mihez kezdjenek azzal a fene nagy szabadsággal, amely az övék lett ezen a semmivel meg nem zabolázott, határtalan, beletörődő síkságon, ez alatt a nyílt, szélesen kitaruló, hatalmas égi boltozat alatt. Mintegy kaszával, alulról felkapják a jeges, száraz, túszerű havat, s egész halmokat, dűnéket hordanak össze az eleven porhóból az egyik oldalon, ugyanakkor máshol egész zátonyokat és szigeteket nyalintanak a megbolydult, de meddő fehérség közepette feketén dermedező barázdákba. S ezeken a megkopárodott, sötét rögökön, az elhagyatott ugaron látszik, hogy a föld mit sem hall ebből a viharzásból, nem is ébredzik, nem is

lázad, egyszerűen nem vesz részt benne. A föld pihen, s álmában újraéli azt az eleven erőt, amellyel az ember termékenyítette meg, az ember fáradtságát, a magot kérges tenyeréből, féltő gondját.

Ő pedig, az ember, télen csak ritmust vált munkában, életmódban. Alighogy elmorzsolta tenyerében a kalászt, lefújta a pelyvát és megsaccolta a magot, lehántotta a csövet vagy kiszedte és a feje fölé emelte a répát, vagy alighogy szétnyomta a könnyű, kesernyés komlótoaszt és beleszagolt, alighogy megszámolta a búzakereszteket és számba vette a szekereket a terméssel, máris azon kellett törnie a fejét, mit csináljon vele; eladja-e mindjárt, vagy várjon; vagy valami másra, jószágra, húsrá, zsírra cserélje be közvetve vagy közvetlenül; meg aztán, hogy mi alá készítse a földet tavaszra, mi legyen a pénzzel, a házzal, a családi szükségletekkel. Aztán a város, ez a hol varázslatos és csábító, hol pedig kiismerhetetlen, veszedelmes, ám mégis annyira nélkülözhetetlen világa a kereskedőknek, mesterembereknek, ügyvédeknek és orvosdoktoroknak, bankároknak és professzoroknak; megannyi csapda és hasznos ajánlat, segítség és kár, felemelő öröm és porba sújtó megalázás tömkelege, város! A bácskai ember, a földműves, a gazdász szemében nem mindig a haszon a fő dolog; ő hiú is; nehogy becsapják, nehogy kinevessék ezek a kaputosok! Ezért nehezen vág bele az újba, nemigen bízik a legjobb, legbölcsebb tanácsban sem, sőt még a legközelebbi szomszéd tapasztalata sem elég neki, úgyhogy inkább elmulasztja a haszonnal kecsgetető első lehetőséget; mert fél a véletlenektől, és csak akkor fogadja el az újat, amikor már némi veszteség érte, s amikor úgy ítéli meg, hogy új módi, új rend köszöntött be. Aki ilyen cimboraságban él a természettel, számít rá, hogy az ördög praktikái is, mármint a természetéi és az emberéi, sokszor, istentől eredő törvényeknek látszanak.

Hosszú, süket téli éjszakák! Hát még amikor a szelek is elbújnak a hideg elől, s minden érzékszervet, mindent, ami él, elborít a vátás, puha hó! De hát ezek sem, ezek az álmosító, mindent elzsongító, hosszú éjszakák sem telnek zavartalanul. Ha senki más, legalább a gazduram, a bácsi, az apjuk, a nagytata bizony felkel több izromban is, hogy megkímélje a fiatalabbját; mert az, akár csak isten növénykéi, melyek éjszaka illatoznak, éjszaka éli a maga életét és megy elébe kifürkészhetetlen végzetének, éjszaka nyílik és virágzik, éjszaka gyógyítgatja nap közben kapott sebeit, és éjszaka ülteti el a magot, melyből majd a jövő gyümölcse sarjadzik. Körül kell nézni az alvó házat, megtapogatni a reteszt, a lakatot a hom-

bár, a padlás, a pince ajtaján, megnézni a jószágot, körbefülelni, rendben van-e minden a hajlékban és környékén.

Ma éjszaka, s ez gyakran előfordul, mert — hála isten kegyelmének — megvan hozzá a tehetség, eggyel több oka van a virrasztásnak: csikózik a Tündér, vagy a Riskát várják, hogy leborjazzon. Föl a nehéz báránybőr subát, melynek csimbókjai alul a földet söprik, a gazda a szemére húzza a kucsmát, s a családi fészek melegéből gyerünk csak ki a hidegbe, mely olyan, hogy beragad tőle az ember orra és felborzolódik a bajusz. Odakint a holdvilág fénye ragyog be mindent, a tárgyak vetette sötét árnyékok körvonalait. mintha körzővel, vonalzóval húzták volna meg, olyan élesek, a gömbölyűre hízott hold pedig tekintélyt parancsolóan trónol tejes fényű udvarában. Olyan nagy a csend, hogy az éber gazda mindent hall; azt is, amikor a padláson legördül a rakásról egy kukoricacsó, a háznép szuszogását, vagy amikor horkant valaki, vagy megzörren alatta a szalmazsák, meg azt is, amikor valahol a sötétben lópata dobban a szalmával felszórt földön. Sehonnán egy kutyaugatás, egy kakaskukorékolás, sehol egy éji madár; még Bodri is hang nélkül óvakodott elő a kutyaólból, s csak a farkával dobol a subán.

Kora reggel pedig, amikor még ki sem lehet látni a lányosan fehér függönyök slingelésén, a nagytata, puha, meleg subába takarva, az ölében hozza be kedvenc kisunokájának az újszülött csikót. Szőre még borzas, gyerekesen a világba csodálkozó két szeme között rendetlen homlokfürttel, csontos, még bizonytalan csülkökkel s arról a másik világról hozott, itt még be nem piszkított, fényes kis patákkal. Vagy egy göndör szőrű, bájosan butuska képű, anyai szeretettel tisztára nyalt bocival állít be.

De hát az anyjuk, a nagymama, az ángyikák és a menyecskék sem nyughatnak. A kicsi fölsír a bölcsőben, azt meg kell szoptatni, a másik, a nagyobbik, hányja-veti magát, beszél álmában, be kell takargatni és keresztet vetni fölötte, egy harmadik, nagyobbacska már, mivel nem fogadott szót, meghült, borogatást, gyógyírt kell cserélni rajta, mindezenfölül, az asszony nép nyoszolyái alatt, a szövőszék vagy a varrógép mögött, mindenfelé, kotlósok fészkelődnek. A csibék még az éjjel ki kellene hogy keljenek a búbos alatt, de alighanem a kopasz nyakú alatt is. Aztán a csibék mellett is ott kell lenni, azok is éppolyan piciny, gyenge, magatehetetlen teremtmények, mint minden más, urambocsá', megkeresztelt újszülött. S reggelre kelve ezúttal is az ágyba hozzák a gyerekeknek a pár-

nával letakart szakajtókat, melyekben egymás hegyén-hátán ott pittyegnek a meleg, bársonyos tapintású kis lények; csiklandó pihéiknek, még sárga, puha karmocskáiknak és csőröcskéiknek azzal a viaszos cseppel a hegyükön még a vének is alig tudnak ellenállni, hogy simogatásukkal meg azzal, hogy arcukhoz, szájukhoz szorítják, agyon ne szeretgessék őket.

Egész télen így megy ez, szüntelenül; gondod legyen mindenre, takargass, babusgass, reperálj, utazz, várj, remélj, a fehérség pedig takarókoló lámpánál vesztegeti szeme világát a fölött a finom hímzés fölött, amelyet ki tudja, miféle vizonteladónak, ki tudja, melyik városi menyasszonynak öltöget.

A bácskai tél azonban, e sokféle elfoglaltság ellenére, sajátos szórakozási lehetőségekben sem fukarkodik. Amikor beköszönt az őszi, egymás után sorakoznak a lakodalmak, a kalákák, a fonók, a disznótorok, majd a karácsonyi és a védszent-ünnepek. S amiképpen a bácskai ember többé-kevésbé egyformán dolgozik, egyformán él, hasonlóképpen szórakozik is. Ha a magyarok és a németek nem tartják is a védszent-ünnepeket meg azokat az ősi karácsonyi szokásokat, amelyeket a szerbek meg a bunyevácok, viszont nagy lakodalmakat csapnak. Leggyakrabban a szerbek ünnepelnek, de sebtében; a bunyevácok és a sokácok házi mulatságokkal és fonókkal kárpótolják magukat. Ez az egész dolgos nép azonban, amely annyit böjtöl, hogy szeri-száma nincsen, s amely a mindennapi életben a schwarzwaldi és a normandiai paraszthoz hasonlít inkább, semmint Mita Kradiához — amikor földhöz vágja a sipkáját és terített asztalhoz ül, vagy beáll a körtáncba, úgy érzi, mert úgy diktálja talán felgyülemlett energiafeleslege, a vére, mely éppoly sűrű, mint zsíros, fekete földjének nedvei, hogy most ki kell rúgni a hámból és mindenestül belevetnie magát abba a bőségbe, amellyel jó televényföldje szolgál. A bácskai paraszt ebben méltó versenytársa a flamand parasztnak, ennek a szorgos népnek, aki egyaránt nevezetes mind gazdag ősi kultúrájáról, mind pedig féktelen dorbézolásairól, munkabírásáról és elpusztíthatatlan étvágyáról.

Ugyanazok a bajszos, negyven-ötven éves emberek, akik huszonegy óra hosszat nem tágítanak az asztaltól, egy percre le nem teszik kezükből a villát, amelyre felváltva hol májas hurkát, hol egy falat malacpapríkást tűznek a fehér pulykahús mellé, melyet kenyér helyett harapnak hozzá, hol pedig káposztafejnyi fánkokat, majd újból sertéspecsenyét, aztán akkora emeletes tortát, mint egy chicagói felhőkarcoló, meg zsíros túróval vagy darált hússal töltött

rétesféléket, erre meg újból egy kis malacfejet vagy tepertős pogácsát, s mindezt a végén baranyai sillerrel vagy szerémségi rizlinggel öntözgetik (mivelhogy, szerintük, a Fruška gora-i és baranyai dombokról elsőnek a mi síkságunkra folyik a bor) — ugyanezek az emberek, amint iknyílik a tavasz, vöröshagymán és száraz kenyéren fognak szántani látástól vakulásig, trágyát hordanak és terítenek, és tegnap még a vállukon hordták fel a szekérből a padlásra az ólomnehéz zsákokat vagonszám, holnap pedig egy hiba miatt az adókönyvben képesek lesznek órák hosszat gyalogolni a városba dermesztő hidegben. Az a hetrefüles, sivalkodó fiatalság is, amely pajzán rigmusokat kurjantgat tánc közben, amint magára, kettesben marad, még „akinek föl van vágva a nyelve”, az is behúzza fülét-farkát, annak is összeszorul a torka, megmered a keze-lába, s mint valami Rómeó és Júlia, legfeljebb azt a néhány szót fogja kiböki, miközben csak egymás szemét nézik és látják.

A Bácskában ilyenkor, mert most van az ideje, valóban tárt karokkal várják a vendéget. Vasút ide, autóbusz oda, bundákkal, báránybőr lábzsákokkal felszerelve, csak elébe küldik a legközelebbi állomásra a kocsit vagy a szánt; micsoda öröm az, amikor fölcsilingelnek a csengők, s megjönnek a vendégek, az egyik oldaluk, igaz, havas, mert útközben, eh, semmi vész, az alacsony szánkóról belefordultak az istenáldotta, fehér hóbundába, és amikor a verandán, a küszöb előtt, még egy pár láb veri le a havat! Ki tördök vele, hogy kit hoztak még magukkal a városból?!

A városiak utána, amikor hazamennek, rendszerint belebetegszenek a vendégeskedésbe, de hát ez hamarosan feledésbe merül, a boldog házigazdákat pedig minden apróság a kedves vendégekre emlékezteti: — Hová tűnt, asszony, az istenedet, az a tál? — Zsuzsa eltörte, isten akárhova tegye, amikor Mita járt itt vendégeskedésben. — Aztán mért kurtult meg valahogy ez az aszalterítő? — Hát Sveta égette ki a cigarettájával, amikor Szent Jánoskor nálunk volt. — Meglehet, hogy az a távirat is, amely Nišből, Dile százados uramtól jött, melyben jelenti, hogy mindannyian, Mila meg az unoka is egészségesek, egy ilyen tavaly téli vendégeskedéssel függ össze. Még a körösztoletlen tanyalakók élete is halálos veszedelemben forog a vendégektől. Alighogy fölkarattyol a pulykakakas, melynek kevély gégejében csörög a dió — a világért ki ne mondd előtte a szebb a pávát, vagy pláne, ha füttyenteni merészelsz, mindjárt fölfuvalkodik és lármázni kezd —, a gazda máris

kiszemeli: na, Három szentatya napjára szögre kerül ez a pimasz, hadd fagyjon jól ki, mire Stevo megjön Újvidékről!

A zajos vendégeskedés közepette pedig, amikor zsírt lát még az ajtó sarokvasa is, és „amikor még a kutyák is csak turkálnak a fánkban”, meg amikor a tyúkok is berúgnak az asztalterítőről az ablakon keresztül kirázott morzsától, nos, a tamburaszó, dudaszó, dzsesszzene kellős közepén, a bácskai ember egyszerre csak rágyújt a maga régi, finom, érzelmes hallgatónótáira: — a „Pirkad már a rózsaujjú hajnal”-ra, az „Emlékszel-e, ó te drágá”-ra meg a „Földre hajlott a szőlőmnek indája”-ra, és éjfélig folyik a mesélgetés, csupa régi históriák kerülnek elő századszor is azokról a honfitársakról, akik keveset beszéltek, de sokat cselekedtek, Gecáról, azokról, akik bár kevés beszédűek voltak, sokat áldoztak a nép javáért. Arról a névtelen gazdaemberről, aki a 48-as szerb mozgalom után elszegényedett, s aki barátjának arra a csodálkozó kérdésére: — No, és hol a subád? —, mivel elnyűtt darócban látta viszont, egyszerűen így válaszolt: — Ej, hát nem lehet az embernek Vojvodínája is meg subája is! — Arról a bácskairól, aki Amerikából került ki a szaloniki frontra, a fivére meg Oroszországból, s egyszer rászólt a guzlicásra, aki lelkesítő nótákat húzott a katonák fülébe: — Azoknak húzd te ezt, barátom, akik még sosem voltak itt. — Később aztán mindketten elestek Dobro Poljénál, a guzlicás pedig ép bőrrel megúszta. A józan ésszerűség meg valami magasabbra, titokzatosra és eszményire való törekvés különös keveréke ez az emberfajta. Egyszerre szívélyes és kevély, engedékeny, belátó és konok, türelmes és lobbanékony — éppen olyan, mint ez a vidék is, ahol nappal néha afrikai hőség van, éjszaka pedig, még júliusban is, jégtől bőrzönek a tócsák. Ahol szibériai hidegek után néhány nap alatt úgy felmelegszik az idő, hogy minden fehérség elolvad, s a téli mulatozók úgyszólván az asztaltól kelnek fel és vonulnak a mezőre, hogy folytassák fáradságos szolgálatukat, azt, „amiből él az ember”.

1937.

BORBÉLY János fordítása